

DOI: <https://doi.org/10.31318/2786-8877.8.2025.355552>
УДК 780.6:902/904(045)

ОЛІЙНИК О. Г.

Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка; кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри струнно-смичкових інструментів (Львів, Україна).

Oliynyk, Olga. Mykola Lysenko Lviv National Music Academy; Candidate of Art Studies (PhD), Associate Professor, Associate Professor at the Department of Strings and Bows Instruments (Lviv, Ukraine).

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4363-0200>
oola5064@gmail.com

РОЗВИТОК МУЗИЧНОЇ АРХЕОЛОГІЇ В УКРАЇНІ

DEVELOPMENT OF MUSIC ARCHAEOLOGY IN UKRAINE

Основи формування музичної археології закладено у другій половині XIX — першій половині XX ст. У цей період завдяки масштабним археологічним розкопкам відкрито пам'ятки давніх цивілізацій — Єгипту, Шумеру, Ассирії, Вавилону, Давньої Греції, Риму, Давньої Індії, Китаю та Мезо-америки. Серед знахідок виявлено чимало музичних інструментів, а також їх зображень на пам'ятках мистецтва. Одним із перших на них звернув увагу бельгійський музикознавець **Франсуа Жозеф Фетіс** (François-Joseph Fétis). Аналізуючи археологічні інструменти та їх зображення у праці «Загальна історія музики до XV ст.»¹, він уперше застосував метод порівняльного аналізу до археологічних і традиційних інструментів народів світу. Його праця стала підґрунтям

---

¹ Ідеться про перший том п'ятитомної праці: Fétis F.-J. Histoire générale de la musique depuis les temps les plus anciens jusqu'à nos jours. Paris : Firmin-Didot, 1869.

для формування нового напрямку в історії музики — порівняльного музикознавства.

Засновником сучасної музичної археології вважають німецького інструментознавця **Курта Закса** (Curt Sachs). У дослідженні архаїчних музичних знарядь та інструментів учений дотримувався порівняльно-типологічного й історико-еволюційного методів, що розвивалися в руслі традицій Берлінської культурно-історичної школи. У статті «Пролегомени до музичної передісторії Європи» (1936) К. Закс окреслив основні методологічні проблеми цієї галузі знання, яку він розглядав як синтез археології, етнології та фольклористики [Sachs, 1936]. Він перший почав інтерпретувати археологічні музичні інструменти в контексті їхнього зв'язку з давнім соціокультурним середовищем і процесами, характерними для конкретних історичних епох, що відповідає одному з базових принципів археологічної науки.

У 1977 році під егідою Каліфорнійського університету (University of California) в Берклі (США) відбувся Конгрес Міжнародного музикознавчого товариства (The 12th Congress of the International Musicological Society), на якому було започатковано нову галузь музикології — музичну археологію (music archaeology). Саме в її межах уперше було порушено питання поєднання методів музикознавства й археології. Подальшому розвитку музичної археології сприяла публікація восьми томів серії «Музика античності» («Musik des Altertums») у складі багатотомного німецького видання «Історія музики в зображеннях» («Musikgeschichte in Bildern», 1960–1980-ті роки).

У 1998 році у складі Міжнародного товариства традиційної музики¹ етномузикологи й музичні археологи з різ-

---

¹ Міжнародне товариство традиційної музики (International Council for Traditional Music, ICMT) свою сучасну назву отримало на XXVI Всесвітній конференції в Сеулі (1981). Заснована ж ця наукова недержавна організація ще 1947 року в Лондоні як Міжнародна рада народної музики (International Folk Music Council, IFMC). У 1949 році вона стала одним

них країнах світу заснували Міжнародну дослідницьку групу з музичної археології (The International Study Group on Music Archaeology, ISGMA). Матеріали міжнародних форумів та симпозіумів, що відбувалися в різних містах світу, публікувалися в окремих збірниках.

Нині в багатьох країнах світу функціонують наукові центри з вивчення давніх музичних інструментів. На цій базі здійснюється реконструкція та моделювання інструментів, досліджуються їхні акустичні параметри, проводяться комп'ютерні дослідження (спектральний аналіз звуку, тестування тембрових характеристик, рентгенівський аналіз матеріалів виготовлення), а також відроджується виконавська практика на репліках і реконструйованих інструментах, створених за іконографічними джерелами.

В Україні першим музикознавцем, хто зацікавився реліктами давньої української музики та походженням українських струнних інструментів, був **Петро Сокальський**. Досліджуючи мелодико-ритмічні особливості давніх українських наспівів у праці «Руська народна музика російська і українська в її будові мелодичній і ритмічній і її відмінності від основ сучасної гармонічної музики» (1888) [Сокальський, 1959], він порівнював їх зі старовинними мелодіями різних народів світу й дійшов висновку про наявність у них численних спільних рис із музикою Давнього Сходу, зокрема Персії (Давнього Ірану). Для обґрунтування своїх міркувань учений уперше залучив струнні інструменти українців — бандуру, торбан і давньослов'янські гусла [Сокальський, 1959, с. 161], запропонувавши шукати їхні витоки серед інструментарію давніх іранців [Сокальський, 1959, с. 161], що на той час було дуже сміливим припущенням. П. Сокальський також уперше застосував термін «порівняльна народно-музична археологія та етнографія» [1959, с. 161]. У сучасних дослідженнях із музичної археології, археології, лінгвістики,

---

із фундаторів Міжнародної музичної ради (International Music Council) при ЮНЕСКО.

міфології, топоніміки та багатьох інших галузей наук підтверджено висновки вченого.

У 1890 р. в Києві опубліковано тритомну працю **Віктора Чечотга** «Історія музики» [1890]. У вступі до першого тому автор наголосив на зростанні ролі музично-археологічного матеріалу, означеного в книзі як музична археологія, без урахування якої історія музики постає неповною й недостатньо переконливою.

В Україні музична археологія як окрема галузь музикознавства почала формуватися в 1980-х роках. Одним із перших питань музичної археології та реконструкції палеолітичних музичних інструментів почав досліджувати археолог **Сергій Бібіков**. Він звернув увагу на комплекс орнаментованих кісток мамонта з характерними пошкодженнями поверхні, не пов'язаними з побутово-господарською діяльністю. Щоб з'ясувати їхні функції, археолог залучив фахівців із різних галузей знань — палеонтологів, судових експертів і трасологів. Отримані висновки свідчили про те, що кістки мамонта використовувалися виключно як ударні музичні інструменти. Запропонована у праці С. Бібікова [Бибиков, 1981] методика дослідження палеолітичних музичних інструментів стала сміливим і новаторським кроком та отримала подальший розвиток в Україні у 1990–2000-х роках.

На початку 1990-х років київський диригент **Костянтин Єременко** розпочав дослідження проблем виникнення й розвитку звуковисотної структури духових інструментів доби палеоліту. Працюючи з точними копіями трьох флейт XVII, XV і XII тисячоліть до н. е., виявлених у різних шарах пізньопалеолітичної стоянки Молодове-5 (Чернівецька область), дослідник відновив звукоряд інструментів і вперше реконструював їхнє темброве звучання. Результати досліджень К. Єременко опублікував у першій книзі двотомника «Музика від льодовикового періоду до віку електроніки» [1991]. Відтворений звукоряд виявився хроматичним, що дало підстави для важливого висновку про первісність

хроматичного строю палеолітичних флейт і глісандний тип ладового інтонування, який сформувався значно раніше, ніж діатонічне музичне мислення.

У дослідженнях **Геннадія Євдокимова** і **Якова Гершковича** [2011], присвячених унікальному половецькому смичковому інструменту XIII століття, виявленому на території Херсонської області, проаналізовано його морфологію і розглянуто цей інструмент як відображення розвитку музичної культури тюркомовних народів Давньої України доби середньовіччя.

Від 1990-х років напрям музичної археології активно розвивають львівські інструментознавці. У Львові започатковано дослідження стародавніх і середньовічних музичних інструментів та іконографічних джерел із території України в контексті їх генетично-типологічних аналогів Євразії.

Ольга Олійник, інструментознавиця й музична археологиня, вивчаючи скіфо-сарматські арфи й ліри, зокрема й знайдені на території України, визначила їхню давньоіранську ґенезу, розкрила ритуальні функції та ідеологічне значення в духовній культурі ранніх кочівників Євразії VI ст. до н. е. — IV н. е. [2001, 2003, 2006, 2007]. Дослідниця запропонувала нову методикку комплексного підходу до вивчення археологічного інструментарію, створену на основі даних органології, археології, історії, порівняльної міфології, релігієзнавства, палеолінгвістики, фольклористики, етнографії, етногеографії, семіотики, семантології, мистецтвознавства [Олійник, 2008]. З цих позицій досліджено й систематизовано за міжнародною класифікацією Горнбостеля — Закса близько двох сотень різних типів духових, ударних і струнних інструментів, знайдених на території України, а також здійснено реконструкцію та виготовлено репліки ударних і духових інструментів доби палеоліту, неоліту, енеоліту, бронзи і раннього залізного періоду України [Олійник, 2015, 2016, 2017, 2019, 2020, 2023, 2024].

Сферою наукових досліджень **Ірини Зінків**, інструментознавиці-медієвістки й музичної археологині — стало вивчення історичних прототипів давньослов'янських та українських традиційних струнних інструментів кобзи й бандури. Дослідження ґрунтуються на аналізі археологічних музичних інструментів, іконографічних джерел із території України, а також матеріалів генетично споріднених давніх народів Євразії [Зінків, 2016 а, 2016 б, 2017, 2023]. Розвинувши методикау дослідження давніх археологічних музичних інструментів О. Олійник, І. Зінків у монографії «Бандура як історичний феномен» [2013] уперше залучила широке коло євразійських матеріалів IV ст. до н. е. — XVIII ст., щоб з'ясувати генезу вихідних прототипів струнно-щипкового українського інструментарію — від скіфо-сарматських лір та грифних інструментів. Виокремивши в самостійний тип ранньосередньовічні слов'янські ліроподібні гусла XI–XIII ст., вона визначила їхню давньоіранську генезу й роль у становленні українського цитроподібного інструментарію, зокрема традиційної бандури [Зінків, 2006, 2008, 2014, 2016 а, 2019]. На основі цієї методики окреслено три основні вихідні прототипи української бандури: ліро-, цитро-, лютнеподібні інструменти. За міжнародною класифікацією музичних інструментів Горнбостеля — Закса, бандура належить до інструментів-гібридів [Зінків, 2017]. Останні роботи І. Зінків присвячено проблемам реконструкції, функціонування і значення всіх різновидів західно- й східнослов'янських музичних інструментів у духовній культурі слов'янського середньовіччя [2024 а, 2025 б]. З метою уведення до наукового обігу середньовічних музичних інструментів дослідниця працює над створенням каталогу цих інструментів, знайдених на території України [Зінків, 2024 б, 2025 а].

Історію дзвонів та дзвонарської культури України висвітлено в монографії **Богдана Кіндратюка** «Дзвонарська культура України» [2012]. Один із розділів автор присвятив археологічним знахідкам цього типу ідіофонів на теренах Давньої України.

Дослідження дрибл XIII–XVII ст. представлено у статті **Олександра Пашковського** [2012]: проаналізовано вісім археологічних інструментів із території Чернігівщини, Галичини, Черкащини, Полтавщини, Волині й Закарпаття. У наш час в Україні давні музичні інструменти реконструюють майстри-практики. Зокрема, майстер музичних інструментів Степан Тихоненко (Ужгород) на основі точних вимірів ренесансної вієлли з Горянської ротонди XIII ст. виготовив її повну копію [див.: Зінків, 2023], а також лютю XV ст. Художник-реконструктор Володимир Ільків створив репліку гусел XII ст., знайдених у Звенигороді (Львівська область).

У більшості публікацій у різних археологічних збірниках і журналах, присвячених результатам археологічних розкопок, музичні інструменти та їх фрагменти подаються в загальному контексті ілюстративного матеріалу. Це ускладнює їх виокремлення для подальшого інструментознавчого опрацювання й інтерпретації. Значна частина матеріалів, які археологи визначають як «предмети нез'ясованого призначення», залишається неідентифікованою та зберігається в археологічних архівах і фондосховищах.

Ще одна проблема полягає в тому, що дослідження інструментознавців та музичних археологів публікуються переважно у фахових музикознавчих виданнях, маловідомих для археологів. Єдиним науковим збірником, який сприяє публікації матеріалів із питань музичної археології, є «Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку», що публікує Рівненський державний гуманітарний університет. У зв'язку з цим назріла потреба створити міждисциплінарний друкований орган, покликаний об'єднати археологічні матеріали та їх наукову інтерпретацію в галузі інструментознавства. Адже в окремих випадках саме музичний інструмент є єдиним джерелом інформації про історико-культурні явища й світогляд давніх народів. Вивчення археологічних музичних інструментів також дає змогу простежити генезу їх функціонування у традиційній музичній культурі.

Отже, музична археологія в Україні розвивається в загальному річищі світових музично-археологічних досліджень. Уведення давніх українських музичних артефактів до міжнародного наукового обігу дало змогу з нових позицій осмислити ті музично-інструментальні явища, які на іншому історико-культурному матеріалі не мали однозначного пояснення. Точне датування окремих різновидів археологічних духових та ударних інструментів доби палеоліту, неоліту й енеоліту дало змогу визначити найдавніші хронологічні межі їх побутування на території Давньої України. Синхронно-порівняльний аналіз з однотипним інструментарієм Давнього Світу показав, що археологічні музичні інструменти з території України належать до найдавніших серед відомих у світі археологічних аналогів.

Дослідження струнних інструментів скіфо-сарматського часу дали змогу з'ясувати вихідні прототипи окремих різновидів струнних інструментів ранніх середньовічних етносів, що жили на території Давньої України, а також простежити шляхи їх подальших міграцій у Північну, Центральну й Західну Європу.

Список використаної літератури

1. Бибииков С. Н. Древнейший музыкальный комплекс из костей мамонта. Очерк материальной и духовной культуры палеолитического человека. Киев : Наук. думка, 1981. 108 с.
2. Гершкович Я. П. Спадщина Коркута в половецькому середовищі Північного Причорномор'я. *Археологія*. 2011. № 1. С. 40–49.
3. Євдокимов Г. Л. «...Співай же йому пісні половецькі» (Літопис Нестора). *Золото степу. Археологія України /* упоряд П. П. Толочко. Київ ; Шлезвіг, 1991. С. 281–283.
4. Еременко К. А. Музыка от ледникового периода до века электроники : в 2 кн. Кн. 1. Москва : Сов. композитор, 1991. 320 с.
5. Зінків І. Я. Археологічні музичні інструменти з території Галицько-Волинської держави. *Записки наукового товариства імені Шевченка. Т. CCLXXVI : Праці музикознавчої та театрознавчої секцій*. Львів, 2025 а С. 62–80.

6. Зінків І. Я. Бандура як історичний феномен : монографія. Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2013. 448 с. ; іл.

7. Зінків І. Я. Відродження Горянської віелли. Українська музика : наук. часопис. 2023. № 3–4 (46–47). С. 116–118.

8. Зінків І. Я. Генетичні витоки традиційної бандури: євразійський контекст. *Традиційна бандура: минуле, сучасне, майбутнє*: статті і матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 18–19 червня 2016 р.) / Нац. центр. нар. культури «Музей Івана Гончара». Київ, 2016 а. С. 38–46.

9. Зінків І. Я. Давньослов'янські ліроподібні гусла VI–XIV ст. (проблеми генези і пошуки вихідного прототипу). *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича Нац. акад. наук України*. Львів, 2006. Вип. 10. С. 291–297.

10. Зінків І. Я. До взаємодії середньовічних музичних культур Європи (на матеріалі ліроподібних гусел). *Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. Вип. 73 : *Музична творчість та наука в історичному просторі* : зб. ст. Київ, 2008. С. 30–38.

11. Зінків І. Я. Експериментальні музичні інструменти Сходу в добу Середньовіччя. *Українська культура: минуле, сучасне. Шляхи розвитку*. / Рівненський держ. гуманіт. ун-т. Рівне, 2025 б Вип. 51. С. 7–16. DOI: <https://doi.org/10.35619/ucrpmk.51.1017>.

12. Зінків І. Я. Кобза: до питання витоків українського музичного інструмента. *Українська культура: минуле, сучасне. Шляхи розвитку / Рівненський держ. гуманіт. ун-т*. Серія: Мистецтвознавство : Культурний вектор розвитку України початку XXI століття: реалії і перспективи. Рівне, 2016 б. Вип. 22. С. 7–13.

13. Зінків І. Я. Ліроподібні гусла слов'янського Середньовіччя: пошуки вихідного прототипу. *Національна академія наук України за 100 років: здобутки, втрати, перспективи розвитку* : IX Міжнародний конгрес україністів. Серія: Мистецтвознавство. Культурологія. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2019. С. 171–182. URL: <http://www.etnolog.org.ua/pdf/stories/zbirnyky/2019/mk.pdf> (дата звернення: 12.05.2024).

14. Зінків І. Я. Проблеми реконструкції та значення слов'янських музичних інструментів у духовній культурі середньовічної Європи. *Українська культура: минуле, сучасне. Шляхи розвитку* / Рівненський держ. гуманіт. ун-т. Рівне. 2024 а. Вип. 48. С. 37–49.

15. Зінків І. Я. Середньовічні археологічні музичні інструменти з території України. *Українська культура: минуле, сучасне. Шляхи розвитку* / заг. ред В. Г. Виткалова ; Рівненський держ. гуманіт. ун-т. Рівне, 2024 б. Вип. 49. С. 14–27. DOI: <https://doi.org/10.35619/ucrpmk.vi49.831>.

16. Зінків І. Я. Хордофони-гібриди: між Сходом і Заходом. *Українська культура: минуле, сучасне. Шляхи розвитку* / Рівненський держ. гуманіт. ун-т. Серія: Мистецтвознавство Рівне, 2017. Вип. 24. С. 4–10.

17. Зінків І. Я. Цитри вертикального способу тримання доби Середньовіччя — Бароко у східноєвропейському вимірі. *Українська культура: минуле, сучасне. Шляхи розвитку* : у 2 т. / Рівненський держ. гуманіт. ун-т. Рівне, 2014. Т. 1. Вип. 20. С. 11–17.

18. Кіндратюк Б. Д. Дзвонарська культура України / Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ : 2012. 898 с.

19. Олійник О. Г. Археологічні музичні інструменти з території України в контексті синхронного інструментарію Давніх цивілізацій світу. *Українська культура: минуле, сучасне. Шляхи розвитку* / Рівненський держ. гуманіт. ун-т. Рівне, 2020. Вип. 34. С. 18–24.

20. Олійник О. Г. До питання реконструкції музичного інструментарію доби палеоліту-бронзи з території України. *Українська культура: минуле, сучасне. Шляхи розвитку* / Рівненський держ. гуманіт. ун-т. Рівне, 2015. Вип. 20. Т. 1. С. 5–10.

21. Олійник О. Г. До проблеми вивчення музично-інструментальної культури скіфо-сарматських племен VII ст. до н. е. — III ст. н. е. *Фольклористичні візії (учні — вчителів І. В. Мацієвському з нагоди 60-річчя)* : зб. ст. і матеріалів. Тернопіль: Астон, 2001. С. 42–52.

22. Олійник О. Г. Зображення скіфського музиканта на сахнівській пластині. *Археологія*. Київ. 2003. № 4. С. 40–54.

23. Олійник О. Г. Морфологія і семантична інтерпретація трипільських керамічних ідіофонів овально-втягнутої та антропоморфної форми. *Українська культура: минуле, сучасне. Шляхи розвитку* / Рівненський держ. гуманіт. ун-т. Рівне, 2024. Вип. 48. С. 18–25. DOI: <https://doi.org/10.35619/ucrpm/v48i.744>.

24. Олійник О. Г. Різновиди пізньопалеолітичних духових інструментів у первісній музично-інструментальній культурі України. *Українська культура: минуле, сучасне. Шляхи розвитку* / Рівненський держ. гуманіт. ун-т. Рівне, 2023. Вип. 44. С. 18–29. DOI: <https://doi.org/10.35619/ucrpm.vi44.597>.

25. Олійник О. Г. Сарматська арфа з території України. Студії мистецтвознавчі. Київ: ІМФЕ ім. М. Рильського, 2007. Число 4 (20). С. 89–97.

26. Олійник О. Г. Скіфо-сарматські духові та ударні інструменти в духовній культурі кочовиків Євразії. *Українська культура: минуле, сучасне. Шляхи розвитку* / Рівненський держ. гуманіт. ун-т. Рівне, 2017. Вип. 23. С. 14–20.

27. Олійник О. Г. Скіфо-сарматські музичні інструменти (за матеріалами археологічних розкопок на території України). *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича Нац. акад. наук України. Львів., 2006. Вип. 10. С. 283–290.

28. Олійник О. Г. Трипільські духові інструменти доби енеоліту: різновиди і обрядово-ритуальні функції. *Українська культура: минуле, сучасне. Шляхи розвитку* / Рівненський держ. гуманіт. ун-т. Рівне, 2024. Вип. 49. С. 7–13. DOI: <https://doi.org/10.35619/ucrpm/vi.49.830>.

29. Олійник О. Г. Ударні та духові інструменти Трипільської цивілізації: питання реконструкції. *IX Міжнародний конгрес україністів. Мистецтвознавство. Культурологія* : зб. наук. ст. до 100-річчя Нац. акад. наук України. Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2019. С. 273–286.

30. Олійник О. Г. «Флейта Пана» в духовній культурі племен доби неоліту–бронзи. *Українська культура: минуле, сучасне. Шляхи розвитку* / Рівненський держ. гуманіт. ун-т. Рівне, 2016. Вип. 22. С. 13–19.

31. Олійник О. Г. Хордофони ранніх кочівників Євразії (VI ст. до н. е. — IV ст. н. е.) : дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03 Муз. мистецтво / Львівська нац. акад. музики ім. М. В. Лисенка. Львів, 2008, 245 с.

32. Пашковський О. Дримби XIII — початку XVII ст. за археологічними знахідками/ *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні* : зб. наук. пр. Вип. 21. Ч. II. Київ : Центр пам'яткознавства НАН України, 2012. С. 248–253.

33. Сокальський П. П. Руська народна музика російська і українська в її будові мелодичній і ритмічній і її відмінності від основ сучасної гармонічної музики. Київ : Держ. вид-во образотв. мистецтва і муз. літ., 1959. 400 с.

34. Чечотт В. И. История музыки. Отд. 1–3 : Музыка древнего Востока и античного классического мира. Киев : Типо-лит. Имп. Ун-та св. Владимира 1890. 2, 149 с.

35. Fétis F.-J. Histoire générale de la musique depuis les temps les plus anciens jusqu'à nos jours : en 5 vol. Vol. 1. Paris : Librairie de Firmin Didot Frères, 1869. 527 p.

36. Sachs C. Prolégomènes à une préhistoire musicale de l'Europe. *Revue de Musicologie*. 1936. Vol. 20. No. 37. P. 22–26.